

TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDIT QARZLARINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Xodjayev Husniddin

"Digital Day" mas'uliyati cheklangan jamiyati

ORCID: 0009-0009-5676-8143

hushniddinshoh1@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kredit qarzlarni boshqarish tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari xalqaro tajriba va O'zbekiston bank tizimi xususiyatlari asosida o'rganilgan. NPL darajasining o'sishiga ta'sir qiluvchi makroiqtisodiy va institutsional omillar tahlil qilingan, shuningdek, raqamlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishning samaradorlikka ta'siri baholangan. Tahlil natijalariga asoslanib, muammoli kreditlar hajmini kamaytirish va bank tizimi barqarorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: muammoli qarzlarni, tijorat banklari, kredit xavfi, raqamlashtirish, O'zbekiston, NPL, sun'iy intellekt, bank barqarorligi.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОБЛЕМНОЙ КРЕДИТНОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТЬЮ В БАНКАХ

Ходжаев Хусниддин

«Digital Day» общество с ограниченной ответственностью

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты совершенствования системы управления проблемной кредитной задолженностью в коммерческих банках с учётом международного опыта и специфики банковского сектора Республики Узбекистан. Проанализированы макроэкономические и институциональные факторы, влияющие на рост NPL, а также оценено влияние цифровизации и внедрения технологий искусственного интеллекта на эффективность управления проблемными активами. На основе анализа сформулированы практические рекомендации по снижению объёмов NPL и повышению устойчивости банковской системы.

Ключевые слова: проблемная задолженность, коммерческие банки, кредитный риск, цифровизация, Узбекистан, NPL, искусственный интеллект, банковская устойчивость.

IMPROVING THE SYSTEM OF NON-PERFORMING LOAN MANAGEMENT IN BANKS

Khodjayev Husniddin

"Digital Day" limited liability company

Abstract. This article explores the theoretical and practical aspects of improving non-performing loan (NPL) management systems in commercial banks, considering international practices and the specifics of Uzbekistan's banking sector. The study analyzes macroeconomic and institutional factors influencing the rise of NPLs and evaluates the role of digitalization and artificial intelligence technologies in enhancing asset recovery and risk mitigation. Practical policy recommendations are proposed to reduce NPL levels and strengthen banking system resilience in Uzbekistan.

Keywords: non-performing loans, commercial banks, credit risk, digitalization, Uzbekistan, NPL, artificial intelligence, financial stability.

Kirish.

Muammoli kredit qarzdorligini (non-performing loans, NPL) samarali boshqarish bugungi sharoitda bank sektorining moliyaviy barqarorligini ta'minlashning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. NPL hajmining o'sishi bank balanslari tuzilmasiga beqarorlashtiruvchi ta'sir ko'rsatadi, moliyaviy institutlarning kreditga layoqatlilik darajasini pasaytiradi hamda real sektorning moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklaydi. Ayniqsa, bu muammo moliyaviy tizimi rivojlanayotgan davlatlarda, jumladan, O'zbekiston Respublikasida keskinroq namoyon bo'lmoqda. Bu yerda kredit faolligining oshishi nazorat, undirish va huquqiy tatbiq etish sohalaridagi institutsional cheklovlar bilan birga kechmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi besh yil davomida mamlakat bank tizimidagi umumiy kredit qarzdorligi hajmi 2,5 martadan ortiq ko'paygan. Shu bilan birga, ayniqsa, kichik va o'rta biznes hamda iste'mol kreditlari segmentlarida muddati o'tgan va qayta tuzilgan qarzlarning ulushi ortib bormoqda. Ushbu tendensiyalar bir qator omillar bilan izohlanadi: kredit jarayonlarining raqamlashtirilish darajasi yetarli emasligi, qarzdorlarni baholashda riskga yo'naltirilgan vositalardan cheklangan foydalanish, hamda kreditorlar huquqlarini himoya qilish va qarz nizolarini samarali hal etish bo'yicha institutsional muhitning yetarli darajada rivojlanmagani.

Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, NPL darajasining barqaror kamayishini ta'minlash uchun tizimli yondashuvlar zarur bo'lib, ular institutsional islohotlar va zamonaviy raqamli yechimlarni joriy etishni o'z ichiga oladi. Jumladan, Dawood (2025) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda kredit risklarini boshqarish jarayonlarida sun'iy intellekt (AI), mashinaviy o'rganish (ML), bulutli platformalar va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish muhimligi ta'kidlangan. Ushbu vositalardan foydalanish an'anaviy, kechiktirilgan boshqaruv modelidan prognozlashga asoslangan, avtomatlashtirilgan tekshiruv va optimallashtirilgan monitoringga o'tishga imkon beradi.

Jahon banki ekspertlari guruhi (2019) tomonidan olib borilgan ishlar shuni ko'rsatdiki, NPL darajasi sud tizimi samaradorligi, kreditorlarning huquqiy himoyalanganlik darajasi va kredit tarixlari ma'lumotlariga kirish imkoniyati bilan bevosita bog'liqdir. Muammoli qarzdorlik bilan ishlashga ixtisoslashgan agentliklar (asset management companies) kabi maxsus institutlarni yaratgan davlatlar bank balanslarini sog'lomlashtirish va kredit barqarorligini ta'minlashda yuqori natijalarga erishganlar.

Bundan tashqari, Ari va boshqalar (2020) tomonidan olib borilgan va 80 dan ortiq bank inqirozlarini qamrab olgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, NPLning doimiy yuqori darajada bo'lishi makroiqtisodiy pasayishlarning chuqurligi va davomiyligini kuchaytiradi. Ushbu ishda mashinaviy o'rganish vositalaridan foydalanilgan bo'lib, ular NPL o'sishidan oldin yuzaga keluvchi institutsional va makromoliyaviy indikatorlarni aniqlashga imkon bergan. Bu esa erta ogohlantirish tizimlarining ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

O'zbekiston Respublikasi uchun muammoli kreditlar bilan bog'liq xalqaro tajribani o'rganish va amaliyotga joriy etish ayni paytda nihoyatda dolzarbdir. Bir tomondan, mamlakat raqamli iqtisodiyot va bank xizmatlarini jadallik bilan rivojlantirmoqda: ochiq bank xizmatlari platformalari ishga tushirilmoqda, scoring modellari va kredit byurolari rivojlanmoqda. Boshqa tomondan esa, ayniqsa, inflyatsion bosim va valyuta o'zgaruvchanligi sharoitida muddati o'tgan qarzlarni samarali boshqarishga to'sqinlik qilayotgan institutsional va texnologik to'siqlar saqlanib qolmoqda.

Shu munosabat bilan, ushbu tadqiqotning maqsadi – muammoli kredit qarzdorligini boshqarish sohasidagi samarali xalqaro yondashuvlarni umumlashtirish va ularni O'zbekiston bank sektorining makroiqtisodiy xususiyatlari, institutsional konteksti va raqamli yetuklik darajasini hisobga olgan holda moslashtirishdan iboratdir. Mazkur ish doirasida quyidagilar ko'rib chiqiladi:

- muammoli aktivlarni boshqarish modellari transformatsiyasida raqamli texnologiyalarning ta'siri;

- qarzlarni undirish samaradorligini oshirishda institutsional omillarning o'rni;
- mashinaviy o'rganish algoritmlari yordamida NPL darajasini prognozlash imkoniyatlari;
- shuningdek, O'zbekiston bozor sharoitida kredit portfellarini sog'lomlashtirish bo'yicha xalqaro strategiyalarni qo'llash imkoniyatlari.

Adabiyotlar sharhi.

Tijorat banklarida muammoli kreditlar (non-performing loans – NPL) darajasining oshishi nafaqat bank tizimining barqarorligiga, balki butun moliyaviy tizimning funksional samaradorligiga ham tahdid soladi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ushbu muammo keng muhokama etilib, turli yondashuvlar orqali uning sabab va oqibatlari, shuningdek, yechimlari chuqur tahlil qilinmoqda.

Bank portfellari sifatiga makroiqtisodiy beqarorlik, huquqiy tizimning zaifligi, moliyaviy savodxonlik darajasi past bo'lgan qarz oluvchilar va nazorat mexanizmlarining sustligi bevosita ta'sir ko'rsatadi (Laeven & Valencia, 2018). Ayniqsa, bozor iqtisodiyotiga o'tayotgan mamlakatlarda bu omillar kuchliroq namoyon bo'ladi. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi esa banklar uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda: kredit riskini aniqlashda sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanish samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi (Brynjolfsson & McAfee, 2021).

Boshqa tomondan, muammoli aktivlar bilan ishlovchi maxsus institutlar – aktivlarni boshqaruvchi kompaniyalar (AMC) kredit portfellari sog'lomlashtirilishida muhim o'rin tutadi. Irlandiya, Janubiy Koreya va Malayziya tajribasida bunday yondashuv muvaffaqiyatli natija bergan (Bergström, Englund & Thorell, 2003). Ular orqali bank balansidagi yuqori riskli qarzlar ajratib olinadi va iqtisodiy aylanmaga bosim kamayadi.

Huquqiy-institutsional muhitning NPL darajasiga ta'siri ham dolzarb tadqiqot yo'nalishidir. Djankov, McLiesh va Shleifer (2007) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar kreditorlar huquqlarini himoya qilish darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda NPL ulushi pastroq bo'lishini ko'rsatadi. Ayniqsa, sud tizimining ishonchliligi va bankrotlik tartib-taomillarining samaradorligi bank kreditlari sifati bilan bevosita bog'liq.

Raqamlashtirishning ijobiy ta'siri bank tizimlarida keng tan olingan. Masalan, Ghosh (2020) kredit olish jarayonida real vaqtli monitoring tizimlari va ochiq bank axborot almashinuv tizimlari yordamida qarz oluvchilarning moliyaviy xatti-harakatlarini aniqlik bilan baholash imkonini yaratadi. Bunday tizimlar, ayniqsa, moliyaviy inklyuziya past bo'lgan hududlarda, bank riskini sezilarli darajada kamaytiradi.

Shuningdek, pandemiya sharoitida kredit sifatining keskin yomonlashuvi va uning ortidan yuzaga kelgan muammoli kreditlar to'qlini iqtisodiy siyosatni qayta ko'rib chiqishni taqozo etdi. Reinhart va Rogoff (2020) ushbu holatni tizimli xatar sifatida baholagan va erta ogohlantirish mexanizmlarini joriy qilish zarurligini ilgari surgan.

Hozirgi sharoitda ko'plab rivojlanayotgan davlatlar AI va mashinaviy o'rganish asosidagi algoritmlarni qarzдорlik riskini baholashda faol qo'llay boshladi. Bu esa kredit tahlilining aniqligini oshiribgina qolmay, balki resurslar taqsimotining samaradorligini ham ta'minlamoqda (Davenport & Ronanki, 2018). Ushbu texnologiyalar yordamida banklar mijozlar portfelini segmentatsiyalash, to'lov qobiliyati past bo'lgan qarz oluvchilarni oldindan aniqlash imkoniga ega bo'lmoqda.

Shu bilan birga, xalqaro moliya institutlarining tavsiyalarida davlat banklarini tijoratlashtirish, kredit subsidiyalarining hajmini optimallashtirish va raqamli hisobot tizimlarini kengaytirish zarurligi alohida qayd etiladi (World Bank, 2022). Bu kabi chora-tadbirlar kreditlash jarayonining shaffofligini oshirib, NPL darajasining uzoq muddatli barqaror pasayishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotning metodologik bazasi muammoli kredit qarzдорligini boshqarish bo'yicha xalqaro tajribaning chuqur tahlili va uning O'zbekiston Respublikasi bank tizimi sharoitida qo'llanish imkoniyatlari asosida shakllantirilgan. Tadqiqot bank nazorati va kredit riskini boshqarish amaliyotiga raqamli texnologiyalarni tatbiq etishga yo'naltirilgan, miqdoriy tahlil, institutsional taqqoslash va amaliy moslashtirish elementlarini birlashtiruvchi, tarmoqlararo yondashuv asosida qurilgan.

Qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun quyidagi uslublar qo'llanildi: kontent-tahlil, solishtirma-institutsional tahlil va miqdoriy tahlil.

Kontent-tahlil usuli O'zbekiston Respublikasida qarzдорlikni undirish, qayta tuzish (restrukturizatsiya), bankrotlik va garov mulkiga da'vo qo'yish masalalarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazaga nisbatan qo'llanildi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasining yirik tijorat banklari tomonidan muammoli aktivlarni boshqarish bo'yicha ishlab chiqilgan strategiyalar ham tahlil qilindi.

Solishtirma-institutsional tahlil esa O'zbekiston tajribasini turli darajadagi huquqiy tizim va bank sektorida raqamli transformatsiya amalga oshirilgan xorijiy davlatlar (jumladan, Malayziya, Polsha, Litva, Hindiston) amaliyoti bilan qiyoslash asosida amalga oshirildi.

Miqdoriy tahlil jarayonida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari, shuningdek, Jahon bankining Development Indicators bazasi va Xalqaro Valyuta Jamg'armasining Financial Soundness Indicators ko'rsatkichlaridan foydalanildi. Xususan, NPL darajasining dinamikasi, kreditlar va YAIM o'rtasidagi nisbat, zaxiralar bilan qoplash darajasi, shuningdek, qarzдорlar tuzilmasi (kichik va o'rta biznes, chakana sektor, korporativ sektor)ga alohida e'tibor qaratildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zbekiston bank sektorida muammoli kreditlar (NPL) ulushining dinamikasi 2021-yilda keskin o'sishni, so'ng esa pasayishni namoyon etdi. 2021-yil boshida NPL ulushi atigi 2,1 % atrofida bo'lgan bo'lsa, oradan bir yil o'tib, 2022-yil yanvar holatiga ko'ra bu ko'rsatkich 5,2 % ga yetgan (eng yuqori cho'qqi – 5,6 % – 2021-yil oktyabr oyida qayd etilgan). 2020-yilda kreditlar bo'yicha to'lovlarni kechiktirish (deferensiya) va NPL siyosatini tartibga solishga doir choralar joriy etilgach, ushbu ko'rsatkichda pasayish kuzatildi: 2023-yil boshiga kelib u taxminan 3,6 % gacha tushdi. 2025-yil boshida esa bank sektori nisbatan past darajadagi muammoli kreditlar ulushini saqlab qoldi (taxminan 4 %).

Hududiy o'xshash mamlakatlar bilan solishtirilganda (ularning ko'pchiligida inqiroz davrida NPL darajasi ikki xonali raqamlarga yetgan), O'zbekiston bank tizimi muammolarning nisbatan past darajasi bilan ajralib turadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, NPL asosan yirik davlat banklarida jamlangan (masalan, 2021-yilda eng yirik tizimli ahamiyatga ega tijorat banklari mamlakat bank aktivlarining 68 % dan ortig'ini nazorat qilgan). Bu holat xalqaro kuzatuvlarga mos keladi: katta iqtisodiy tizimlarda tizim hosil qiluvchi banklarda risklar kontsentratsiyasi yuqori bo'ladi.

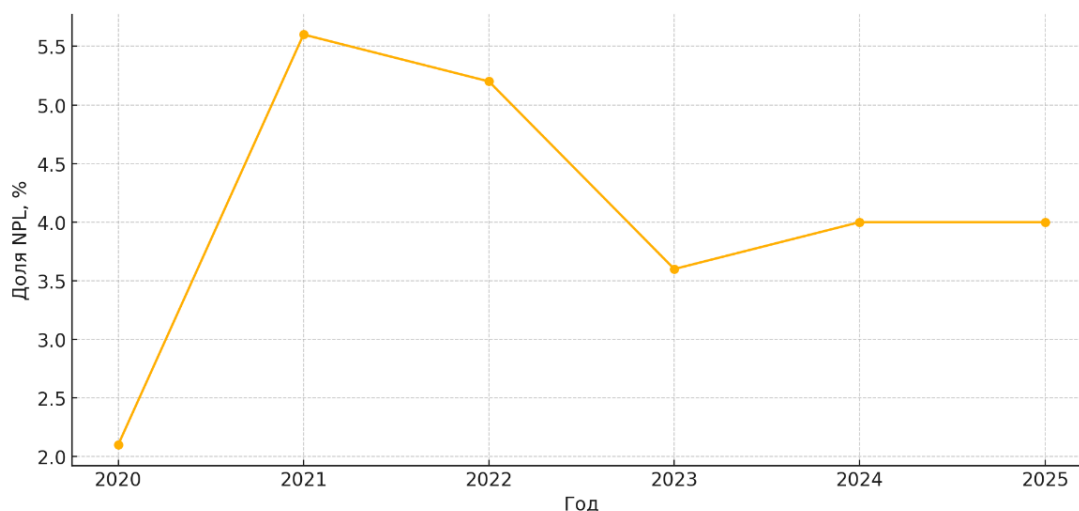
2021–2022-yillardagi NPL o'sishi institutsional va makroiqtisodiy omillar majmuasi bilan izohlanadi. Birinchidan, pandemiya bilan bog'liq cheklovlar va iqtisodiy faollikning pasayishi qarzдорlar, ayniqsa o'rta va yirik korxonalar daromadlarini keskin kamaytirdi va bu o'z navbatida qarz to'lovlarining kechikishiga olib keldi. Markaziy bank kreditlar bo'yicha imtiyozlar (2020-yil oktyabrgacha to'lovlar bo'yicha moratoriy) taqdim etdi, biroq ushbu choralar yakunlangach, yashirin muammolar 2021-yil oxiriga borib yuzaga chiqdi.

Ikkinchidan, 2020-yilgacha kreditlar hajmi YAIM o'sishidan tezroq sur'atlarda oshib borar edi. Shu bilan birga, imtiyozli kreditlar ulushi yuqori bo'lgan (ijtimoiy qurilish, davlat biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlari) va bu defolt xavfini oshirgan.

Uchinchidan, tashqi shoklar (pandemiya, global inflyatsiya, geosiyosiy tangliklar) vaziyatni yanada og'irlashtirdi: inflyatsiya ikki xonali raqamlarga yetdi va bu qarzdorlarning to'lovga layoqatini susaytirdi.

2021-yildan boshlab Markaziy bank zaxiralar bo'yicha talablarni va kreditlar bahosini yanada qat'iylashtirdi, banklar esa Basel III va IFRS 9 tamoyillariga o'ta boshladilar. Bu esa muammoli kreditlarni tan olish va ularga nisbatan zaxira shakllantirish jarayonini tezlashtirdi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, IFRS 9 standartlariga o'tish yashirin NPL'larni oldindan aniqlashga imkon beradi, to'lovlarni kechiktirish (moratoriylar) esa NPL o'sishini faqat vaqtincha kechiktiradi.

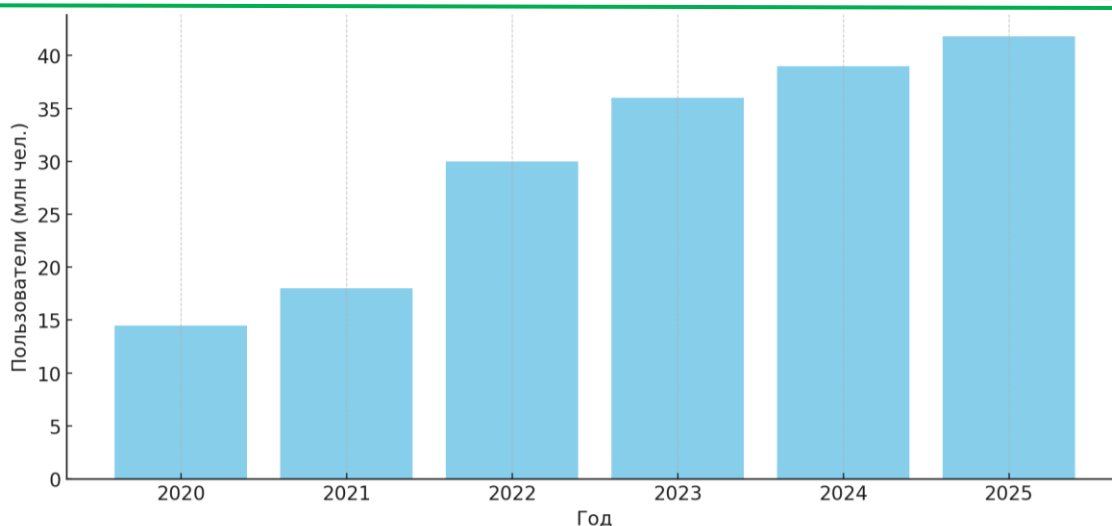
Shunga qaramay, O'zbekiston amaliyoti hanuzgacha xalqaro tadqiqotlar tavsiyalaridan ortda qolmoqda, xususan, muammoli portfollarni restrukturizatsiya qilish va sek'yuritizatsiya qilish mexanizmlarini rivojlantirish borasida. Bu holat asosan kreditlashda davlat subsidiyalarining yuqori ulushi bilan izohlanadi.

1-rasm. O'zbekiston bank sektorida muammoli kreditlar (NPL) ulushining dinamikasi (2020-2025-yillar)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari (muallif grafikasi)

Raqamlashtirish jarayonining jadallashuvi kredit risklarini boshqarish samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Onlayn-bank xizmatlari va mobil ilovalardan faol foydalanayotgan mijozlar soni sezilarli darajada oshdi: Markaziy bankning (Visa hisobotiga asoslangan) ma'lumotlariga ko'ra, masofaviy xizmatlardan foydalanuvchilar soni 2021-yil yanvar oyida taxminan 14,5 millionni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yil oxiriga kelib bu ko'rsatkich 30 milliondan oshgan, 2025-yil boshida esa ~ 41,8 millionga yetgan (2-rasm). Ushbu ommaviy raqamlashtirish banklarga qarz oluvchilar haqida ma'lumotlarni yanada samarali yig'ish va tahlil qilish imkonini bermoqda. Mutaxassislarning fikricha, bank tizimlari mijozlarni baholashda sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarini joriy eta boshlagan — "AI skor modellari qurilishida ancha katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash imkonini beradi". Xorijiy tadqiqotlar tahlili bunday yondashuvlarning salmoqli afzalliklarini tasdiqlaydi: Dawood (2025) tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga ko'ra, sun'iy intellekt (AI), mashinaviy o'rganish (ML) va blokcheyn texnologiyalari defoltlarni aniqlash aniqligini va muammoli kreditlarni undirish samaradorligini oshiradi. O'zbekistonda banklar allaqachon alternativ ma'lumotlar (ilovalardagi faollik, ijtimoiy tarmoqlardagi harakatlar va h.k.) asosida skoring tizimlarini joriy etishni boshlagan bo'lib, bu xalqaro tendensiyalar bilan uyg'unlashadi. Bundan tashqari, 2020-yillar davomida regulyator tomonidan raqamli infratuzilmani rivojlantirishga doir qator tashabbuslar amalga oshirildi (xususan, Kredit tarixlari reyestri va hukumat tomonidan rag'batlantirilgan xizmatlar), bu esa IMF va Jahon bankining shaffoflik va ma'lumotlarni unifikatsiya qilishga oid tavsiyalariga mos qadamlar hisoblanadi.

2-rasm. O'zbekistonda masofaviy (onlayn) bank xizmatlaridan foydalanuvchilar sonining o'sishi (ko'rsatilgan yillar yanvar holatiga ko'ra)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.

Umuman olganda, O'zbekistonda muammoli kreditlarni boshqarish amaliyoti bosqichma-bosqich xalqaro yondashuvlarga yaqinlashmoqda: banklarning Basel III va IFRS 9 tamoyillariga o'tkazilishi, NPL'larni restrukturizatsiya qilish va sotish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar IMF/Jahon banki maslahatchilari tajribasiga mos keladi. Shunga qaramay, xorijiy tadqiqotlar mavjud tafovutlarning saqlanib qolayotganini ta'kidlaydi. Jumladan, Jahon banki noqulay makroiqtisodiy sharoitlar mavjud bo'lsa, NPL hajmining oshishi muqarrarligini ogohlantiradi va davlat banklarini yanada tijoratlashtirish zarurligini qayd etadi. O'zbekiston bank tizimi shuningdek, xalqaro nashrlarda ko'rsatilganidek, "distressed asset funds" (ya'ni, "muammoli aktivlar jamg'armalari") mexanizmlarini joriy etish va ancha qat'iy anderrayting amaliyotini shakllantirishga muhtoj. Bizning tahlilimiz shuni ko'rsatadiki: O'zbekiston muammoli kreditlar bo'yicha risklarni izchil tarzda kamaytirib bormoqda. Biroq eng yaxshi xalqaro tajribaga to'liq moslashish uchun mamlakatga raqamli hisobot yuritish tizimini kengaytirish va kredit riski sug'urtasi institutini (hamkorlik asosidagi tizimlar, agentlik huquqlari) kuchaytirish talab etiladi.

Xulosa va takliflar.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, muammoli kredit qarzdorligi (NPL) muammosi O'zbekiston Respublikasi bank tizimi barqaror rivojlanishiga tahdid soluvchi asosiy omillardan biri bo'lib qolmoqda. 2021-yildagi eng yuqori cho'qqidan so'ng NPL darajasi pasaygani holda, kredit risklarini xalqaro standartlarga muvofiq boshqarishga to'sqinlik qilayotgan institutsional va strukturaviy cheklovlar hali-hanuz mavjud.

Tahlillar O'zbekistonda ilg'or nazorat va texnologik amaliyotlarni joriy etish borasida ijobiy tendensiyalarni aniqladi: xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS 9) o'tish, risk-menejment rolini kuchaytirish, shuningdek, bank xizmatlarining raqamli kanallarini faol rivojlantirish. Ushbu choralar kredit portfeli sifatini yaxshilashga va risklarni aniqlik bilan baholashga xizmat qilmoqda. Biroq banklarning texnologik yetukligi va institutsional rivojlanish darajasi hamon bir xilda emas, ayniqsa hududiy va davlat kredit tashkilotlarida bu tafovut sezilarli.

Xalqaro tajriba asosida muammoli qarzdorlikni samarali boshqarish tizimini belgilovchi bir qator asosiy omillar ajratib ko'rsatildi: integratsiyalashgan raqamli platformalarning mavjudligi, muammoli aktivlarni boshqaruvchi agentliklar ekotizimining rivojlanganligi, samarali bankrotlik tartib-taomillari hamda shaffof va himoyalangan axborot muhiti. O'zbekiston bu kabi institutlarni shakllantirish yo'lida muhim qadamlar qo'ymoqda, biroq

mavjud mexanizmlar mamlakat kredit bozori xususiyatlariga moslashtirilgan holda yanada institutsional mustahkamlashga muhtoj.

Alohida ta'kidlash lozimki, makroiqtisodiy shoklar va kredit o'sishining siklik xususiyati muammoli qarzдорlik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kreditlash tez sur'atlarda kengayib borayotgan, biroq bu jarayon qarzдорlarning to'lovga layoqatini tahlil qilish va andarrayting vositalarining yetarli darajada rivojlanmagan sharoitda kechayotgan bo'lsa, bu tizimli risklarning to'planishiga olib keladi. Ari va boshqalar (2020) tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, erta ogohlantirish mexanizmlariga ega bo'lmagan davlatlar NPL o'sishidan kelib chiqadigan bank inqirozlarining uzoq muddatli salbiy oqibatlariga duch kelmoqda.

O'tkazilgan tahlillar va xalqaro amaliyot asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Kredit tahlili va monitoringi jarayonlarining raqamli transformatsiyasi
2. Muammoli aktivlarni boshqaruvchi maxsus agentlikni tashkil etish
3. Qarzдорlikni sudgacha va sud tartibida undirish mexanizmlarini takomillashtirish
4. Stress-testlash va erta ogohlantirish tizimini rivojlantirish
5. Shaffoflikni oshirish va bank tahliliy salohiyatini kengaytirish

Kredit risklarini baholashda sun'iy intellekt (AI) va mashinaviy o'rganish (ML) texnologiyalarini, kredit tarixlari reyestrlari, soliq ma'lumotlar bazalari va alternativ axborot manbalari bilan integratsiya asosida, kengroq qo'llash zarur. Regulyator nazorati ostida yagona scoring platformasining ishlab chiqilishi kredit qarorlarining obyektivligini oshiradi hamda muammoli kreditlar hajmini ularning shakllanish bosqichidayoq kamaytirishga xizmat qiladi.

Muammoli aktivlarni, ayniqsa yirik korporativ qarzlar bo'yicha, konsolidatsiya qilish, qayta tuzish va realizatsiya qilishga qaratilgan milliy tashkilot (Asset Management Company tipidagi)ni tashkil etish tavsiya etiladi. Ushbu yondashuv tizimli ahamiyatga ega banklar balansidagi yukni kamaytiradi va risklarning iqtisodiyotning boshqa segmentlariga tarqalishining oldini oladi.

Bankrotlik, majburiyatlarni bajarilishini ta'minlash va garov mulkiga da'vo qilish bo'yicha qonunchilikni isloh qilishni tezlashtirish lozim. Samarali va bashorat qilinadigan sud tizimi kredit riski qiymatini pasaytirish va moliyaviy tizimga bo'lgan ishonchni mustahkamlash uchun zaruriy shart hisoblanadi. Shu bilan birga, qarz nizolarini hal qilish bo'yicha muqobil mexanizmlarni – arbitraj, mediatsiya va elektron sudgacha kelishuv tizimlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Banklar milliy sharoitlarga moslashtirilgan ilg'or stress-testlash vositalarini joriy etishlari lozim. Regulyator esa kredit portfellarining makroiqtisodiy shoklarga nisbatan barqarorligini baholash uchun yagona metodik tavsiyalarni ishlab chiqishi va ularning doimiy qo'llanilishini ta'minlashi zarur. ML-modellardan foydalanish muammoli kreditlar o'sishining potentsial manbalarini o'z vaqtida aniqlash va oldini olish choralari ko'rishga imkon beradi.

Banklar kredit portfeli tuzilmasi, restrukturizatsiya darajasi va muammoli kreditlar bilan ishlash strategiyasi bo'yicha batafsilroq hisobotlarni e'lon qilishga rag'batlantirilishi lozim. Bu ularning moliyaviy holati va ichki risklarni boshqarish siyosatining samaradorligini obyektiv baholashga imkon yaratadi.

O'zbekistonda muammoli kredit qarzдорligini boshqarish tizimini takomillashtirish institutsional islohotlar, texnologik modernizatsiya va banklarning tahliliy madaniyatini oshirishni o'z ichiga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi. Yuqorida keltirilgan tavsiyalarni joriy etish moliya sektorining barqaror rivojlanishiga, kredit resurslariga kengroq kirish imkoniyatlarining ta'minlanishiga va milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqarorligiga zamin yaratadi.

Adabiyotlar /Jumepamypa/Reference:

Ari, A., Chen, S., va Ratnovski, L. (2020). Bank inqirozlari davridagi muammoli kreditlar dinamikasi: yangi ma'lumotlar bazasi. Yevropa Markaziy banki ishchi hujjatlari seriyasi, №2395. <https://www.ecb.europa.eu>.

Dawood, M. (2025). Noqonuniy kreditlarni samarali boshqarishda ma'lumot va texnologiyalardan foydalanish. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5280895>.

Doing Business Uzbekistan. (2020). Bankrotlik muammosini hal qilish ko'rsatkichi. Jahon banki. <https://www.doingbusiness.org>.

Fitch Ratings. (2024). O'zbekiston bank sektori prognozi. <https://fitchratings.com>

Jahon banki. (2019). Banklardagi muammoli kreditlarni boshqarish: adabiyotlar sharhi va xalqaro tajriba. <https://documents.worldbank.org>.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2020–2024). Bank sektori bo'yicha statistik sharhlar. <https://cbu.uz>.

O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Banklar va bank faoliyati to'g'risida" (2024-yilgi tahrir)

OECD. (2023). Yangi paydo bo'layotgan iqtisodiyotlarda muammoli kreditlar bo'yicha tendensiyalar.

Visa & MB. (2023). O'zbekiston bank sektorida raqamlashtirish: foydalanuvchi faolligi tendensiyalari. Visa va Markaziy bank hisobotlari.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi. (2023). Moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlari (O'zbekiston ma'lumotlar to'plami). <https://data.imf.org>.